

Венецьке посольство до Хмельницького (1650 р.).

Написав Др. Мирон Кордуба.

В 1645 р. загонала ся Венеція у війну з Туреччиною за остров Крету (Кандію). Тому що Туреччина під ту пору все ще вважала ся найсильнішою державою в Европі, звернула купецька республіка всі свої зусилля на дипломатичну дорогу, щоби притягнути иньші християнські держави до війни з „невірними“ та зновити давні пляни антитурецької коаліції, які в XV і XVI вв. займали уми Европи. В 1645 р. післала Венеція посла Тепольо до Польщі, і йому удало ся переконати короля Володислава IV, канцлера Оссолінського і кількох визначнійших панів, що війна з Туреччиною принесе Польщі і королеви великі користи. Володислав, котрий і перед тим рвав ся до воєнної діяльности, почав вже було збирати військо; одначе показало ся, що ся справа не знаходить прихильности ні в соймі ні в сенаті і Теполо мусів вертати домів з нічим.

Подібні заходи робила Венеція в Німеччині і Еспанії, користаючи з нагоди, що з уложеннем Вестфальської угоди 1648 р. австрійські війська стояли до свободної диспозиції. Невтомно працював венецький посол у Відни, Нікольо Сагредо, щоб обі галузи Габсбургів, німецьку і еспанську, втягнути у війну з Турками. Одначе і тут без успіху. Еспанія занята війною з Францією не мала охоти ні спромоги запускати ся у нові підприємства; Австрія не мала ще цілком свободних рук, бо переведенне постанов Вестфальської угоди викликувало що хвилі нові суперечки, а ті могли дуже легко заострити ся у нову війну. Одиноким успіхом венецької дипломатії у Відни було

визднання дозволу на побір рекрута в австрійських краях і республіка дуже пильно хіснувала ся тим дозволом протягом дальшого часу війни.

При тім не спускав венецький сенат очий з Польщі. Повстанне Хмельницького відобрало вправді надію на польську поміч, але з другого боку виявило також велику могутність козаків і давні пляни, при помочи козаків викликати диверзію на Чорнім морю, віджили на ново. У всякому разі залежало Венеції дуже на тім, щоби польсько-козацька війна покінчила ся як найшвидше і тому Саґредо попирав кандидатуру Яна Казимира на польський стіл, знаючи, що за нею заявив ся Хмельницький. Коли-ж з вибором Яна Казимира козаки відступили з під Замостя на Україну, загально вважано козацько-польську війну за покінчену і тепер у всіх посольських справозданнях звертає Саґредо часто увагу венецького сенату, що наспіла пора відновити стараня Тепольо. Розбите польсько-козацьких переговорів і вибух нової війни в 1649 р. відсунули ті заходи на короткий час. Зборівська умова 19 серпня 1649 р. подала, як здавало ся, розвязку козацького питання і спонукала Венецію до нових проб на польським дворі та заравом до висилки посольства до самого Хмельницького. Інтересно, що й віденські двірські круги заохочували республіку до навязання зносин з Хмельницьким. В однім із своїх листів до Сенату згадує Саґредо, що барон Шмідт-Шварцгорн, член цісарської воєнної ради і бувший посол в Царгороді, радив йому звернути пильну увагу на козаків, бо від них може Венеція дістати велику поміч против Турків¹⁾.

Справа проволікала ся зразу з технічних причин. Винайти відповідного посла до козаків не було так легко. Вже сама далека і небезпечна дорога робила то посольство мало приманливим; до того посол мусів хоч трохи знати місцеві звичаї, відносини, а також і мову. В Венеції не знайшов ся ніхто пригожий; попри се республіка не хотіла зразу сама офіційально висувати ся, не маючи певности, як Хмельницький прийме її посла, і тому поручила свому віденському резидентови винайти відповідну особу і заняти ся її висилкою. І Саґредови не пішло се легко. Вправді Джустініані радив йому поручити посольство Алеґретті-сви²⁾, котрий вже мав бути раз у козаків, але той під

¹⁾ Саґредо до сенату 2 мая 1650. Додаток ч. 20.

²⁾ Алєґретті (Allegretti), неважаючи на своє італійське імя Славянин.

ту пору був занятий де инде. Зразу звернув ся Саґредо до угорського палятина і сей обіцяв йому найти особу, котру можна би ужити до згаданого діла¹⁾. Однак до сеї обітницї не привязував резидент ніякої ваги, сумніваючи ся з гори про можливість успіху з того боку, тому що козаки не мають ніяких зносин з Угорщиною. В своїх листах до сенату висказує погляд, що посол до козаків мусить основно знати польську мову, і що найліпше було би взяти таки родовитого Поляка. Для того старав ся навязати зносини з папським нунцієм в Варшаві Торрес-ом і ужив до сего посередництва віденського нунція. Само собою властиву ціль посольства задержано в тайні; Торрес мав винайти лише особу, котра би зуміла зискати довіре козаків і Хмельницького та подавала Саґредови докладні відомости про все, що діється на Україні і про наміри Хмельницького²⁾. А що під той час була се річ зовсім звичайна, що резиденти удержували на власну руку по дальше віддалених місцях аґентів, аби про всякі події мати точні і швидкі відомости, то властиве призначене посла було таким робом доволі зручно замасковане. В тім напрямі написав не лише віденський нунцій, але й сам Саґредо до Торреса³⁾.

Варшавський нунцій зайняв ся сею справою ревно і вже 1 січня 1650 р. міг Саґредо донести сенатови, що Торрес обіцяв свою поміч⁴⁾. З разу вийшло мале непорозумінє; Торрес думав, що для зібраня потрібних вістей вистане вислати посла до Львова, і проте жертвував ся вислати його під покривкою своїх приватних орудок, для ліпшого замаскованя властивої ціли.

в Рагузи, був під ту пору політичним аґентом Еспанії, зразу в Польщі, потім в Царгороді; опісля перейшов в австрійську службу і віддав визначні услуги в посольстві до Москви.

¹⁾ Лист Саґреда до сенату 13 пад. 1649. Додаток ч. 1.

²⁾ Листи Саґреда в 20 і 27 пад. 1649. Додаток ч. 2 і 3. При тім звертаємо увагу, що в листі в 20 пад. 1649 находимо деякі інтересні подробиці про самого-ж Хмельницького. Вість, що Хмельницький є „gentiluomo Polacco della Russia“ важна тим, що походить із перших початків повстаня Хмельницького і являє ся новим важним аргументом против здогаду Каманіна, про походжене гетьмана із київських міщан. Також означене віку Хмельницького: „huomo di anni 54 in circa“ вказує бодай в приближеню на р. 1595 як дату його уродженя. Та дата тим імовірнійша, що згожує ся з иньшими звістками про сю справу.

³⁾ Лист Саґреда до Торреса в 30 пад. 1649. Додаток ч. 4 і 5.

⁴⁾ Саґредо до сенату 1 січня 1650. Додаток ч. 6.

Що до особи посла, предложив вже в кінцем січня 1650 р. Альберта Віміну, не називаючи одначе поки-що його імени; згадав лише загально, що має на приміті одного сьвященика, венецького підданого, який від двох літ перебуває в Варшаві¹⁾. На замітку венецького резидента, що не про Львів тут мова, а про подорож до самого Хмельницького, та що предложений кандидат ледви чи буде відповідний, бо посол до козаків мусить основно знати польську мову, коли вже не ту, якою говорять козаки²⁾ — варшавський нунцій зараз здогадав ся, чого властиво тут треба³⁾, і відповів, що заїхавши до Львова під покривкою його приватних орудок, може висланник поволи перебрати ся і дальше; що до мови, то вистане знане латинської, а навіть лиш італійської мови, бо Хмельницький обі сі мови добре розуміє⁴⁾.

Невважаючи на запевненя Торреса, що Віміна вже готовий до подорожі та що в справі винагороди за свій труд не ставляє великих вимог⁵⁾, висилка протягла ся ще кілька місяців. Причиною проволоки було вижиданє Саґреда на остаточні рішеня венецького сенату⁶⁾. А коли в цвітні 1650 р. виготовлено вірительну грамоту і посольську інструкцію для Віміни, вийшла препона з другого боку. Ціле се посольство держано досі в тайні перед польським двором і королем, а головно перед сенаторами і шляхтою; по тій причині було рішено вислати Віміну до Львова під покривкою приватних орудок нунція, або довірених справ нунціатури. Однак Торрес провідавши, що Ян Казимир не був би ворожим до такого посольства, рішив ся розкрити все королеви і канцлерови, надіючи ся від них великої підпори у цілій справі⁷⁾.

1) Торрес до Мельці (без дати). Додаток ч. 7.

2) Саґредо до Торреса 7 лютого 1650. Ibidem ч. 8.

3) По тій причині висловлює Саґредо своє здивованє в листі до сенату. Ibidem ч. 10.

4) Торрес до Саґреда 19 лютого 1650. Ibidem ч. 9. З посольських справоздань Віміни виходить, що інформація нунція лише в части була вірна. Вправді знав Хмельницький латинську мову і на тій мові віє розговор з венецьким послом, але італійської мови не знав ні гетьман ні ніхто серед старшини.

5) Листи Торреса до Саґреда з 12 і 19 марта 1650. Ibidem ч. 11—12.

6) Саґредо до сенату 12 марта 1650. Ibidem ч. 10.

7) Лист Торреса до Саґреда. Додаток ч. 17.

І справді положене Польщі було під ту пору таке, що загранична війна вважала ся одиноким виходом з магні. З одного боку шляхта сильно роздратована зборівською умовою думала над способами, як би відзискати „утрачену честь“ та відгрожувала ся Оссолінському, котрого вважала головним винником останніх невдач. З другого боку було загально відомо, що й Хмельницькому тяжко приходить ся держати українських селян в послуху, та що юрби незаписаних в реєстр під проводом Нечая ані слухати не хочуть про зборівську злагоду. З переяславської ради вислав гетьман посольство до короля з жалями, що в соймі не прийняли митрополита; домагав ся рішучого скасування унії, щоб усі церкви і маєтності, котрими володіють уніяти, звернено грецькому духовенству; жадав, щоб на Україні всі уряди роздавали ся православним та щоб коронне військо не наближало ся до козацьких земель. Послав дав король відповідь в маю, обіцяючи здебільша сповнити ті бажання, хоча добре знав, що обіцянки не зможе перевести, бо шляхта була дуже невдоволена тими домаганнями козаків. Обосторонне напружене було так велике, що навіть між Хмельницьким і воеводою Кисілем приходило до розладу і острих перепалок¹⁾. Загранична війна мала бути вентиляем для того обопільного напруження. Війна з Туреччиною була давною мрією Оссолінського ще з часів Володислава IV; коло сеї справи заходив ся він також в зимі 1648 р.²⁾; тепер думав рішучо перевести давні наміри в діло для і придбання союзників вибирав ся сам, неважаючи на свій пізний вік, у подорож до Італії.

Заохота до турецької війни прийшла ще й з другого боку. Балканські поневолені народи задумали вихіснувати некористне положене турецької держави і при помочи иньших християн скинути турецьке ярмо. Тайним покровителем того руху був волоський воевода Матвій Басараба. На вість про зборівську злагоду Польщі з козаками зібрали ся відпоручники Болгарів до Тертіовіште, столиці Волощини, і вислали Петра Парчевича до Польщі з прозьбою помочи (в грудни 1649).

Парчевич приїхав до Варшави в половині січня 1650 р. з листами від воеводи Матвія, болгарського архієпископа Петра Деодата й иньших. Оссолінський зайняв ся зараз справою, спро-

¹⁾ Костомаровъ, Богданъ Хмельницкій, II, 99—101 (Руска ист. бібл. т. X).

²⁾ L. Kubala, Jerzy Ossoliński, II, 263—4, Львів 1883.

вадив короля з ловів до Варшави і під його проводом відбула ся нарада сенату. Всі визначніші сенатори заявили охоту дати поміч пригнетеним, але задумали втягнути до сего ще й інші держави. Парчевичови дали листи до цісаря і Венеції, а Оссо-ліньський прямо взивав венецький сенат, щоби для ближшого порозуміння в тій справі вислав якого значного посла до Польщі¹). Се було потім притокою до висилки Каваци до Варшави.

Всі ті пересправи не остали в тайні перед папським нунцієм, а коли він побачив, що король і канцлер ставлять ся дуже прихильно до плянів війни з Турками, рішив ся вихіснувати сей настрій і для посольства Віміні. Король видимо заінтересував ся сею справою і бажав Віміні як найліпшого успіху. Радив, щоби посол їхав в сьвітській одежі з огляду на ненависть, яку козаки мають до латинського духовенства, та вважав конечним передати Хмельницькому якийсь дарунок²). Оссо-ліньський пересправляв в сій справі не лише з Торресом, але в перших днях мая візав ще з окрема Віміну до себе на послухане. На тім послуханю дав йому деякі практичні ради що до подорожі; повторив гадку короля, що ліпше йому їхати у сьвітській одежі, от хоч би в перебраню за тенуенського купця, щоби ліпше укрити ся перед селянами і шляхтою; обіцяв дати листи з порученем до Києля і київського митрополита. Далі розговорив ся про свої пляни зложити лігу против Турків, виявляючи свій намір — вибрати ся самому в дорогу до Італії, щоб тим успішнійше поперти сю справу. Згадав, що Хмельницькому він вже поручив післати частину невдоволеної товпи на Чорне море і сподієть ся тепер посла від нього. Пізнійше буде старати ся приготувити також похід на суші. Коли Віміна висловив побоюване, щоб тим намірам не перешкодила Москва, яка тоді ворожо ставила ся до Польщі³), та сумнів, чи король схоче післати козаків на Турків, коли висилає до порти послів для потвердження згоди — заявив Оссоліньський, що Москва не зачіпить Польщі звязаної з козаками і Татарами, а що до згоди з Турками, то хоч сойм так ухвалив, але король

¹) Gf. J. Pejasević, Peter Freih. von Parchevich (Archiv f. öster. Gesch. Bd. LIX. Wien 1880, ст. 337). Д. L. Kubala, Jerzy Ossoliński, II, 326—8. Здогадка Кубалі (Ibidem II, 405), що Віміну вислала Венеція доперва на візване польського сенату, як бачимо, хибна.

²) Лист Торреса до Саґреда 23 цвітня 1650. Додаток ч. 18.

³) Ст. Z. Kubala, Szkice historyczne. Poselstwo Puzzkina (прийшов до Варшави 16 марта 1650).

може задержати висилку послів і проводічи сю справу¹⁾. Таким чином Оссолінський цілою душею вернув знова до давних плянів турецької війни і сумніви Віміна що до щирости слів короля і канцлера були тим разом безосновні. Візвавши Венецію через Парчевича, щоб прислала свого посла до Варшави, закрутив ся Оссолінський коло поладнання московської справи; вислав післанця до царя зі скаргою на провокаційне поведене Пушкіна, і поробивши деякі уступки в хосен Москви, залагодив ціле непорозумінє²⁾. Маючи багато ворогів між сенаторами і шляхтою, переводив канцлер свої пляни у великій тайні і тому наставляв так сильно, щоби Віміна їхав в перебраню. Щоб уникнути хоч би найменшого підозріння про співучасть короля і свою в тім посольстві, казав навіть королівському секретарови Доні написати лист до польського посла у Відни з висказами обуреня короля з причини тайних коншахів Венеціан з Хмельницьким³⁾. В тайні вибирав ся в дорогу до Італії, щоби виєднати у папі й иньших італійських князів підмогу грошеву на війну з Турками; лише нечаяна смерть в день перед визначеним виїздом з Варшави (9 серпня 1650) перепинила переведене того наміру⁴⁾.

Таким чином Віміна вибирав ся в дорогу серед обставин, які значно улекшували йому його плян. Він мав не лише підмогу з боку папського нунція, але й поперте зі сторони короля та Оссолінського, котрий неважаючи на численних ворогів мав все ще великий вплив на справи держави. Кисіль і митрополит Косів мали поперти його діло у Хмельницького і надати посольству більш офіціальний характер, ніж се лежало в намірі самої сінборії.

Про особу самого посла не багато маємо відомостей. Альберто Віміна був родом з Венеції і підданим венеційської републіки. Вступивши до духовного стану, мусів з близше невідомої причини лишити родинне місто і укривати ся під прибраним іменем в Римі. Але і тут не був безпечний перед местію ворогів; венецький посол в Римі, Фоскарині, дізнавши ся про його побут в тім місті, післав йому пересторогу, щоби утікав дальше, бо настають на його жите. Тому подав ся

1) Лист Віміна до Саґреда 7 мая 1650. Додаток ч. 21.

2) L. Kubala l. c.

3) Лист Саґреда до сенату з 18 червня 1650. Додаток ч. 26.

4) L. Kubala, Jerzy Ossoliński, I, 1; II, 331.

Віміна до Неаполя, а відсіля до Польщі. Сюди наспів в 1647 р. і тут зацікавився ним папський нунцій Торрес¹⁾. По при свої духовні обов'язки і дипломатичні місії — в 1656-ім році їздив ще в посольстві до Москви²⁾ — займався писанем польської історії³⁾, та описом країв і народів, котрі бачив. З його творів дійшли до нас три: 1) *Historia bellorum civilium Poloniae*⁴⁾, 2) *Irruptio Moscorum in Poloniam et notitia Mosciae*⁵⁾, 3) *Relatione dell' origine e dei costumi dei Cosacchi*⁶⁾.

Властива ціль подорожи Віміна до Хмельницького вказана докладно у вірительній грамоті і посольській інструкції⁷⁾. Перш за все мав він розвідати, о скільки правдиві вісти про непорозумінє, а навіть отверту ворожнечу між Татарами і Турками та зброся Татарів. Ті вісти розширилися по Європі з початком 1650 р. і викликали живе заінтересованє в Польщі і Венеції⁸⁾. Відповідно до висліду своїх розвідів мав Віміна виробити собі переконанє, чи можна надїятися на похід Татарів з підмогою Хмельницького, чи ні. В першім випадку для більшої заохоти повинен був звернути увагу Хмельницького на славу, яку придбає собі війною з Турками, та на величезний зріст могутности і значіння козацтва в разі щасливого висліду виправи. Далі мав заявити, що Венеція не лише одобряє його наміри, але буде йому помічна відповідним зашахованєм ворожих сил на суші і морю. Колиб козаки домагалися сего, мав також обіцяти ще й окрему підмогу від республіки, але лише загально. В кінци мав розвідати, чи не хотіли би козаки вїйти в порозумінє з иньшими князями, прим. воєводами Молдавії і Волощини, та як ставились би до евентуальної помочи з боку Польщі.

1) Ст. Лист Віміна до Саґреда з 19 марта 1650. Дод. ч. 13.

2) Справозданя з сего посольства находять ся у Відни: *Staatsarchiv, Dispacci di Germania 1656.*

3) Лист Саґреда до сенату, 2 цвітня 1650. Дод. ч. 14.

4) Видана у Венеції 1671 р.

5) Мабуть ще не оголошене друком.

6) Видав проф. G. Ferraro. *Reggio nell' Emilia 1890.* Російський переклад сеї реляції зладив Н. Молчановський в Кіевск. Стар. 1900, I, 62—75.

7) Додаток ч. 15 і 16.

8) Говорено, що хан хоче доходити своїх прав на опікунство над малолітнім султаном. Див. L. Kubala, *Jerzy Ossoliński II.* 328 і 405 (ув. 39).

Коли б одначе не заносило ся на війну Татарів і козаків з Турками з їх власного почину, повинен був Віміна з свого боку піднести ту гадку і старати ся приеднати для неї Хмельницького. Головною заохотою мало служити запевнене, що Турки тепер вже не такі страшні і їх могутність не така велика, як давнійше. Се слідно з того, що на чолі турецької держави стоїть тепер малолітний султан, що міністри живуть з собою в незгоді, управа держави в великих непорядках, у війську з часта проявляють ся бунти¹⁾. Тому то вже шість літ бореть ся Туреччина з одною лише Венецією і то без найменших успіхів. Особливо мав Віміна звернути увагу на недавню блокаду Дарданелів венецькими кораблями, в якій республіка держала Туреччину через 22 місяці. Коли би до сеї війни приложив ще й Хмельницький свою сильну руку, можна би легко здавити турецьку силу. Тоді можна би почати на ново блокаду, чайки козацькі підплили би з Чорного моря аж під Царгород і хоч би нічого більше не вдали, як лиш перетати довіз живности і амуніції на кілька тижнів, прийшло би в султанській столиці до великих заворушень, а за тим пішов би неминучо розклад цілої держави.

Начеркнувши такий привабний образ, мав посол впевнити Хмельницького, що до виконання сего пляну з боку Венеції вже все приготоване; що венецькі кораблі, о скільки йому відомо, вже стоять у засідці в дарданельському проливі і ще сего місяця має туди відплисти сильна ескадра галер.

Остаточною задачею Віміна було — пильно уважати, яке вражінє зробить на Хмельницького отсе предложене, і розвідати, яку надію може мати республіка на його прихильність, якої помочи і яких субсидій в грошах будуть домагати ся козаки від Венеції. З другого боку мав розслідити, коли і з якими силами рушив би Хмельницький у похід, та звернути увагу на відносини козаків між собою, чи селяне, вилучені із реєстру Хмельницького, котрі з-за сього підняли бунт, вже приведені до послуху. Як із сього слідно, цілю посольства не було уложене якогось договору чи умови, а радше розсліджене терену і настрю; Віміна мав зібрати потрібні інформації, заохотити козаків до війни з Турками і таким чином підготовити терен до спіль-

¹⁾ На упадок Туреччини під ту пору вказують також австрійські послы барон Шмідт і Реніер у своїх посольських справозданях з Царгороду. Д. Віденське Staatsarchiv, Turcica (1650—4).

ного порозуміння. Тому він виступав не як посол венецької республіки, а як висланик венецького посла у Відни; його вірительна грамота була підписана лише Саґредом.

7 мая 1650 р. вїхав Віміна з Варшави¹⁾; 16-го був вже у Львові, відкіля повідомив Саґреда про свою щасливу і вигідну подорож завдяки опіці нунція²⁾. Відсіля через Константинів насїв в кінцем мая до Паволочі, де починала ся вже козацька територія. Тут побіч підстарости Станіслава Яніцького урядував представник козацького гетьмана і йому мусїв Віміна виявити властиву ціль своєї подорожи, бо інакше не хотїв його дальше пустити. Зрештою вість про прихід венецького посла рознесла ся швидко між людністю і всі догадували ся, що ціль сього посольства становить спільна війна з Турками. Віміна у своїх справозданнях до Саґреда вихваляє в одушевленем щирість і прихильність, з якою його тут витали та впевняли, що Хмельницький позволить козакам зробити набіг на Чорне море і дати поміч республіці. Не дбаючи про листи до Кисіля і Косова, котрі віз з собою, лишив Віміна Київ на боці та прямцював просто на Чигирин. Недалеко за Паволочію стрітив козацьких послів, що вертали з Варшави з відповідію короля на додаткові бажаня Хмельницького³⁾. Ті прийняли венецького агента між себе і цілу дорогу вигоджували йому мешканем, кіньми і харчем⁴⁾. Доперва у Сьмілій, 8 миль від Чигирина, зайшла немила приключка. Невважаючи на посередництво козацьких послів, відмовлено Віміні приміщення і він мусїв ночувати в поблизькім ліску в товаристві тих же послів, що не хотіли його кидати в біді. Сей поступок міщан Сьмілої не остав однак без карі і Хмельницький засудив головних зачинщиків на тяжкі роботи і тілесну карі.

Вечером третого червня приїхав Віміна до Чигирина. Зараз другого дня рано прислав до него гетьман Виговського з привітом з так далекої дороги та зазивом—на послухане. Дізнавши ся, що Хмельницький, ні ніхто з його окруженя не знає італійської мови, перевів Віміна вірительну грамоту на латиньску

¹⁾ Додаток ч. 21 і 22.

²⁾ Ibidem ч. 23.

³⁾ Д. ст. 5.

⁴⁾ Інтересне, що Віміна говорить про добробут на Україні в противствленю до загального знищення на Волини. Тому що Костомаров (Богданъ Хмельницкій II, 79) згадує про страшну дорожнечу під ту пору суперечить ціна продуктів подана в листі Віміні з Паволочі. Додаток ч. 24.

мову і доручаючи Хмельницькому оригінал враз з переводом, впевнив, що переклад також автентичний, надісланий Саїредом в дорозі в цілі уникнення труднощі при порозуміню. Гетьмана застав він в товаристві згаданих послів, що вернули з Варшави, і козацької старшини; при вході венецького агента підняв ся Хмельницький з місця, підійшов против нього до половини комнати, обняв його на повитанє і посадив поруч себе. По предложеню вірительної грамоти почав ся частунок горівкою, серед чого завела ся бесіда. Зразу випитував гетьман про відносини в Німеччині, про успіхи Венеціян против Турків, а далі візвав посла, щоби виложив своє діло. Віміна почав привітом від Саїреда і поздоровленнями по причині заключеня так почесного і корисного мира з Поляками. Відповідно до своєї інструкції сказав лише загально, що всі християнські володарі надіють ся тепер на рішучий виступ козаків против Турків; вказав на лихе положенє Туреччини та на чутки, що Татари готові також прилучити ся до козаків та покористувати ся сею нагодою на легку добичу; в кінци замітив, що було би великою заслугою, коли б козаки освободили свого патріярха і тільки бідних християн з під турецького ярма. Тому венецька республіка поручила Саїредови вислати його, щоби розвідав, на скільки сї чутки правдиві, і впевнити гетьмана, коли би він мав такі наміри, що морські і сухопутні війська Венеції відповідним виступом против Туреччини улегчать козакам і Татарам їх задачу.

Хмельницький відповів ясно і отверто. Зпершу подякував за привіт і висловив свою радість по причині успіхів венеційського оружя та готовість прилучити ся до доброго діла. Одначе справи домашні ще не зовсім уладжені, так що кожної хвили треба бояти ся нових заворушень. Особливо згода з Поляками ще дуже непевна, бо вони вважають сю згоду обидою для себе. Вправді є між ними деякі люди доброї думки, що бажать спокую, але багато є неспокійних, що не перестають кидати погрозами і виявляють охоту до пімсти. Крім сього умови згоди ще не виповнені. Що до Татар, то він знає, що татарський посол був в Варшаві, але ще не дізнав ся, в якій цілі¹⁾; вправді вони звязані з козаками, але годі їм довіряти на стільки,

¹⁾ Посли від татарського хана були в Варшаві під ту пору, що й московські і предлагали королеви спільну війну в Московю. Д. Костомаровъ, Богданъ Хмельницкій II, 110—111; L. Kubala, Jerzy Ossoliński, II, 328.

щоб лишати край без охорони перед можливим нападом. Всеж таки обіцяв предложити ту справу запорожському товариству під розвагу, висловляючи надію, що Венеція поперла б охоту козаків грошевою підмогою.

Віміна старався розвіяти сумніви гетьмана. Впевняв, що від Польщі нічого козакам бояти ся, бо вона спустошена і не має гроша; що неспокійні духи, котрі грозять війною, не приходять попертя у короля ні серед розсудної шляхти. Що до грошевої підмоги, зазначив, що Венеція не відреклася б дати яку грошеву підмогу козакам, хоча сама має величезні видатки. На се не відповів Хмельницький нічого, лише спитав у посла, чи має він паспорт від короля. Віміна сказав, що не старався про се, щоби удержати в тайні своє діло; однак король знає про сю подорож його і прихильний до справи. Тоді гетьман замітив, що до такого підприємства згода короля була б неминучо потрібна. Далі розговорився про пляни Володислава, почав їх дуже вихвалювати, згадав, що на тім соймі, де та справа обговорювала ся, був послом від козаків і добре знає неохоту Поляків до такої війни. Заявив навіть, що без ніякого вагування пішов би на Турка, коли б Татари також на се рішили ся; тому радив щоби Венеція післала посла до хана і заохотила його до сего.

Ся розмова тревала кілька годин аж до обіду. При обіді була присутна також і жінка Хмельницького; гетьман був веселий, шуткував (при чім дістало ся й польському королеви) і підніс два тости на щасливий успіх венеційського оружа. Доперва коли дали знати, що пора відправити послів від Татарів і від донських козаків, відпустив Віміну. Кілька днів опісля мав висланник Саґреда друге послухане у гетьмана, на яким розмова крутила ся головню коло того самого, що й за першим разом. При тім спитав Хмельницький, чому Венеція не старає ся втягнути до війни воеводів Волощини і Молдавії та семигородського князя й помогти їм скинути турецьке ярмо. Головню вдаряв на потребу приєднання хана і старався доказати, що від його участі залежить цілий успіх підприємства; зі свого боку обіцяв поперти змаганя Венеціян листом до хана. По думці Віміни, Хмельницький бояв ся порозуміня Татарів з Польщею і тому всіма силами бажав замотати їх у війну з Турками, знаючи, що Польща сама не відважить ся його зачіпати; таким робом хотів собі забезпечити успіхи на Чорнім

морю. Не уйшло й се уваги гетьмана, що Віміна був властиво висланником віденського резидента, а не венецького сенату і Виговський у приватній розмові старався вивідати ся у Віміні причину сього. Посол відповів виминаючи, що сам не знає властивої причини, але думав, що республіці властиво ходило на разі о справджене вістий про наміри козаків, а доперва потім подбає навязати властиві переговори з гетьманом.

Останній раз прийняв гетьман Віміну в Суботіві 13 червня. Тут передав йому лист до Саґреда і пропускний лист, в якім поручав всім козацьким начальникам помагати послови в дорозі, давати коний і харчі;—для більшої безпеки додав йому сторожу із трех козаків. При прощаню висловив надію, що побачить його ще раз у себе, а між тим наступить порозумінє з Запорожцями про сю справу і розвідаєть ся про наміри хана; тепер хоче впевнити Саґреда про свою готовість взяти участь в так славнім ділі. Перед самим від'їздом переслав Віміні через Виговського гарну стрільбу венецької роботи, прикрашену ріжними металевими позолочуваними прикрасами; дав 6 талярів для посла, а 6 до розділу між його слуг на горівку і великі запаси поживи та напиків¹).

Меньш-більш те що сказав Віміні, написав гетьман і Саґредови. Згадавши про наміри Володислава IV, котрий вже навіть переслав був гроші козакам для збудованя чайок, зазначає, що ті пляни розбили ся о неохоту польських маґнатів і сенаторів, котрі перепинили козаків у поході на Туреччину і в несеню помочи Венеціанам. Підчеркує з особливим притиском свій союз з татарським ханом і просить Саґреда, щоб порадив венецькому сенатови післати послів до хана та приєднати його до участи у війні з Туреччиною. Кінчить обіцянкою, що в таким разі, розумієть ся за згодою польського короля, і він не відмовить своєї помочи²).

Таким робом посольство Віміні дало більш неґативний вислід. Стало ясно, що Хмельницький не має зовсім наміру запускати ся з головними своїми силами у війну з Туреччиною. Се висловив гетьман зовсім отверто у своїй відповіді послови зараз

¹) Д. листи Віміні з Паволочи 29 мая 1650 і зі Львова 28 червня 1650. Додаток ч. 24 і 27—29.

²) Лист Хмельницького до Саґреда 13 червня 1650. Додаток ч. 25.

при першій авдієнції і таке вражінє відніє також Віміна. Причини, котрі навів гетьман при тій нагоді, були зовсім правдиві. Згода з Польщею не була така тривка, як се думали за границею, можливість заціпки з польського боку не так зовсім виключена, як се говорив і думав Віміна¹⁾. Хоч король і Оссо-лїнський раді були бодай на який-то час задержати згоду з козаками, одначе їх вплив на настрій шляхти ставав що-раз менший. Затвердженє зборівської угоди переведено на соймі лише з великим трудом, а київського митрополита таки не пущено до сенату. Ще тяжше було з переведенєм постанов зборівської умови: з одного боку католицьке духовенство не хотіло ніяк згодити ся на знесенє унії, чого домагав ся Хмельницький; з другого товпа селян, що брали участь у війні і вважали ся козаками, ні чути не хотіли про поворот під панську кормигу. Гетьман пробував зразу строгостию придусити невдоволенє, але незабаром переконав ся, що таким робом підкопує лише свій авторитет. Він швидко зміркував, що з сеї муки не буде хліба, і що ні король і ні він не в силі додержати умови, що обопільний антагонізм не зменьшив ся, а противно росте все більше. З ріжних сторін України доходили вісти то про репресії панів, то про бунти і грабежі селян; саме перед приїздом Віміна, в маю 1650 р. прийшло до острої перепалки між самим гетьманом та київським воеводою Кисілем²⁾. Хмельницький бачив ясно, що нова війна з Польщею неминуча і що тепер не пора запускати ся в непевну гру з Туреччиною. Не довіряючи Татарам — часті ссилки хана з польським королем непокоїли його — він старав ся приєднати собі ще й иньших союзників і як раз під ту пору розвинув незвичайно живу дипломатичну діяльність. Не поминув при тім і Туреччини і в перших місяцях 1650 р. вислав у Царгород якогось полковника; жертвував султанови союз і просив заборонити Татарам набіги на Україну; обіцював навіть піддати цілу Україну під протекторат султана, коли Туреччина зобов'язе ся боронити край перед ворогами³⁾.

¹⁾ Се переконанє висказує Віміна не лише в розмові з Хмельницьким але й в листі до Саґреда: [Chmielnicki] sà, ch'essa [Polonia] non può moversi, mancando d'huomini, denari e concordia. Додаток ч. 27.

²⁾ Костомаровъ cit. I, II, 100.

³⁾ Ibidem II, 113.

Саме в той час, коли Віміна вертаючи з Чигирина задержав ся у Львові і там писав своє посольське справозданє до Саґреда, витає Хмельницький в Чигирині турецького чавша Османа-аґу, що мав довести до остаточного порозуміння між гетьманом та портою.

Всеж таки гетьман не хотів різкою відмовою перетинати тої нитки, яка навязувала ся між ним та Венецією. При тім мав подвійну ціль на оці. Ми вже згадали, що козаки не довіряли Татарам. Хмельницький знав про всилку Поляків з Татарами, знав також, що Татари підмовляють Поляків до походу на Москву. Ті наміри були йому дуже не на руку, бо в його інтересі лежало не допустити до ближшого зближення між своїми союзниками і завзятими ворогами; побоював ся також, що упоравши ся з Москвою союзники повернуть свої сили на козаків¹⁾. Тому з одного боку остерігав він царя перед грізною небезпекою, з другого хопив ся нагоди звернути увагу Татарів в иньший бік. Коли би Венеція вспіла приєднати хана до війни з Турками, Україна була би на довший час забезпечена від татарських набігів. Се спонукало гетьмана вдаряти в розмові з Віміною на потребу пересправ з Татарами і висунути ту справу на перше місце в листі до Саґреда. Щоби тим більше заохотити Венецію, аби вислала посла до хана, він робить свою поміч у війні з Турками просто залежною від участі Татар. При тім міг надіяти ся, що така війна вплине користоно на настрої умів на Україні. Вказуючи на неможливість цілковитого відслонення України з огляду на непевне положенє, він зараз же натякнув, що частина козаків при відповідній грошовій підмозі може зробити набіг на Чорне море. Війна з бісурманами все була популярна на Україні і Хмельницький безперечно думав звернути туди ті невдоволені елементи, котрі бунтували ся против нього і утруднювали йому його власне становище. Так зрозумів відповідь Хмельницького і Віміна, пишучи у своїм справозданю, що хоч поміч гетьмана дуже сумнівна, то все таки є надія на якийсь менший похід козаків. Заразом висловляє погляд, що і такий малий похід може віддати неоцінену прислугу Венеції і тому радить не жалувати грошей та викликати його за всяку ціну; вже сама вість про козацький набіг може викликати бунти серед поневолених Турками народів, спонукати

1) Ibidem III, 111.

Молдавію, Волощину, Семигород, а навіть Москву до заціпної війни, а Туреччина zagrożена з сього боку певно згодить ся на користний мир з Венецією¹⁾.

Зрештою обі сторони, Венеція і козаки, вважали поїздку Віміна лише початком дальших переговорів в тій справі. Що для Венеції мав бути Віміна лише пробним бальоном, виходило з півофіціального характеру посольства. Хмельницький се зрозумів і про прощаню з послом висказав надію, що його ще побачить у себе²⁾. Віміна підчеркуючи вагу козацької помочи налягає в листі до Саґреда на потребу нового посольства до козаків і жертвує знова свої услуги. Тому й не вертав він до Відня, лише довгий ще час ждав у Львові остаточного рішення своєї республіки в тій справі. Венецький сенат дійсно заходив ся коло висилки нового посольства до Хмельницького, котре за радою Саґреда поручено самому-ж таки Віміні. Сим разом мало се бути цілком офіціяльне посольство від імени сенату. Саґредо закупив вже навіть дарунки для Хмельницького і козацької старшини, і ті дарунки мав Кавацца в переїзді через Відень забрати з собою та переслати Віміні. Одначе що раз то більше заострене між Польщею та козаками казало що хвиля надіяти ся вибуху нової війни; з огляду на се надія на поміч козаків против Турків упала зовсім, а з сим відкликано Віміна зі Львова³⁾.

ДОДАТОК.

Отсі листи до посольства Віміна вибрані всі з віденського Haus- Hof- und Staatsarchiv-у, відділу Dispacci di Germania за pp. 1649 і 1650. Видаємо їх майже в цілости з незначним скороченем меньше важних місць і звертаємо між иньшим увагу на інтересний побутовий матеріал в останніх справозданнях Віміна. У виданю задержуємо всі прикмети мови і правописи ори-

1) Віміна до Саґреда. Додаток ч. 28.

2) ...che sperava [Chmielnicki], che fos'io presto à rivederlo. Додаток ч. 27.

3) Віденське Staatsarchiv: Dispacci di Germania 1650.

інаду, змінючи лише для лекшого зрозуміння наголос відповідно до правил теперішньої правописи.

Ч. 1. Відень 13 падолиста 1649.

Саґредо до сенату.

Dubito mi riesca difficile il ritrovar soggetto, che si potesse inuiare al Chiminielski, come VVEE. commandano. Penso per tale effetto conuenirsi ricorrere in Ongheria; già ne ho fatto cenno sotto altro pretesto et come da me al sig. co. palatino¹⁾, il quale mi ha promesso, applicarni il pensiero et dice, sperare, che troveremo, chi corrisponda et possa trattar seco. La settimaná venuta procurerò dire a VVEE. qualche cosa più particolare.

Parmi altre uolte in tempo dell' ecc.-mo Giustiniano si pensasse, d' impiegare in ciò un sacerdote Raguseo, detto monsign-re Allegretti, intimo assai del duca di Terranoua, et che in sua gioventù era stato tra Cosacchi; hora egli non è qui²⁾.

Ч. 2. Відень 20 падолиста 1649.

Саґредо до сенату.

Riescono uane le dilingenze impiegate sin hora per ritrouare soggetto, che si portasse al Chiminielski. Il sig. palatino d' Ongheria mi promette, che occorrendo non ci mancherà persona atta, ma non mi pare hauer fondamento per assicurarne VVEE. Il Chiminielski è gentilhuomo Polacco della Russia, che ha seruito lungamente nelle armate Polacche, et fatto poi capo dai Cosacchi, ha saputo mantenersi tra quelle genti molto barbari et metterle nel posto auantaggiato, in che già sono costituite. È huomo di anni 54 in circa. Li Cosacchi non hanno corrispondenza con nessuno a Vienna, nè in Ongheria; li mercanti Italiani od' altri forastieri, che sono in Polonia, non trattano con loro; solo gli Armeni, de quali ne sono più case in Polonia, negotiano con essi, et di questi bisognerebbe valersi, ma con circospetitione, mentre le loro attioni sono minutamente osseruati della corte.

¹⁾ Pálffy Pál.

²⁾ Був тоді політичним агентом Ескавії.

La difficoltà consiste a ritrouar qui persona, perche questa douerebbe intender perfettamente la lingua Polacca, et meglio sarebbe, che fosse Polacco naturale, che qui non si uede. In Polonia non saria cosi difficile l' incontra occasione, anzi partirà per quel regno trá due o tre settimane amico mio, che conosco per huomo sincero, et promette concertare con alcuno a mio beneplacito quest' affare.

Ч. 3. Відень 27 падолиста 1649.

Саґредо до сенату.

Ho continuate le diligenze con ogni spirito, per ritrouar soggetto, che trattasse col Chiminielski, ma ne ho perduto ogni speranza, non ci essendo qua certo persona atta. Bisogna perciò uolgersi in Polonia. Io ho pensato, che nessun meglio potria trattare quest' affare, che il nontio Torres¹⁾, come capo degli ecclesiastici, alcuno de quali per minor osseruatione bisognerebbe impiegare in esso, oltre che la bontà et ingenuità di questo prelato é commendata al maggior segno. Tanto ho douuto auennare à VVEE., acciò elle prendano la deliberatione, che parerà loro propria. Intanto io per scoprir terreno et facilitar la essecutione di quegli ordini, che elle mi impartissero, faccio per uia di semplice informatione scriver a Torres da questo mons. Melzi²⁾ sotto pretesto, di sapere il fondamento delle voci sparsesi, che Cosacchi si muouessero, per scorrer in Mar Negro, et col fine di hauere per gli auisi et per il resto, che occorresse una corrispondenza in quelle parti.

Ч. 4. Відень 30 падолиста 1649.

Copia di lettere [di Nic. Sagredo] scritte a mons. nontio in Polonia.

Ще досі не мав чести взнайти ся з нунцием, але його прихильність до республіки (Венеції) і її заступників, особливо в часі теперішньої турецької війни, дає йому відвагу звернути ся до нього в одній важній справі. Già qualche settimane uenne di costà auiso, che Cosacchi si preparassero con buon numero di saiche per entrar nel Mar Negro; parue, che anche tanto si confermasse nella seguente, ma di poi niente altro si intese. Io portai queste notizie (che sarebbero dell' importanza, che è ben nota a V. S. Ill.) all' eccel. senato, ma non ho subsequentemente potuto, o saputo, riferire cosa conforme, o contra-

¹⁾ Папський нунцій в Варшаві.

²⁾ Нунцій у Відні.

ria, con verun fondamento. Patisco però in un certo modo rossore appresso l' istesso eccel. senato, dubitando, che la mancanza delle notizie sicure di quello si potesse, o non si potesse, sperare da quello parte, sia imputata a mia negligenza. Che perciò doppo bauer in domo qua ricercato alcuna confidenza con soggetto, che fosse tra i medesimi Cosacchi, et che bramerei havesse anche confidenza col Chiminielski, onde maggiormente fondati fossero li suoi avisi, sono stato persuaso, ricorrer a V. S. Ill., credendo, che facilmente lei per la sua grande autorità, et prudenza, et per la dipendenza in particolare, che hanno tutti gli ecclesiastici da essa et dei quali molti ne sono fra i Cosacchi, hauerà modo di farmi la gratia, che desidero. Il mio oggetto è, di introdurre communicatione con persona di abilità, che si ritrouasse fra i Cosacchi, hauesse cognitione et confidenza, se possibil fosse, col Chiminielski, per auisar de loro disegni et operationi, et per intendersi et corrisponderi meco. Si crede, che il più proprio saria ualersi di alcun ecclesiastico. Сею справою віддасть нунцій прислугу цілому християнству.

Ч. 5. Відень 4 грудня 1649.

Саґредо до сенату.

Mons. nontio, qui scrisse a Torres in Polonia in conformità di questo ho accennato con le patte, ma perchè egli mostrò desiderio, che io ancora con proprie lettere raccomandassi l' interesse a Torres, ho stimato d' essequirlo et la copia occlusa informerà VVEE. del modo, con che ho eletto, di promouere l' essecutione degli ordini loro, che non credo posse esser maggiormente cautellata.

Ч. 6. Відень 1 січня 1650.

Саґредо до сенату.

Il nontio di Polonia cortesemente mi promette ogni sua opera per la corrispondenza col Chiminielski. Io insisto nel concetto di desiderarla per leuarmi il rossore appresso l' eccl. senato, quando per difetto di essa li miei auisi mancano di buon fondamento. Mi conferma però il sospetto, che il Chiminielski tratti unione col Turco contro la Polonia.

Il sig. palatino partirà per l' Ongheria superiore doppo dimani; lo prego efficacemente, procurar persona, che tratti col Chiminielski et mi assicurò, che egli ui si impiegherà con affetto.

Ч. 7. [Кінець січня 1650].

Copia di lettere di mons. nontio Torres di Warsavia a questo di mons. Melzi.

Se cotesto eccl. amb. Veneto uouole hauere di qua alcun corrispondente per serui della Ser. Republica, é necessario, che usciamo dalla sfera del paese. Io ho fatto qualche diligenza et con piu d' una religione ancora per hauer qualche soggetto al proposito, che nel principio cominciassse a corrisponder meco. Sono cose difficillissime a credersi, quanto manchino nella perseueranza e nella fede. Per l' adietro sono stato raguagliato di qualche cosa, ma sempre fuori di tempo et con tanto poco ordine et anche tal uolta uerità, che é degna di stupore. Nel tempo dell' interregno, et quando haueuano si grande necessitá di saper il netto degli andamenti de Cosachi, per dar fuore gli ordini opportuni per la resistenza, mons. arcuiuescouo primate col consenso del senato si indusse, a mandare in quella parte un soggetto scielto, perché ne raguagliasse il uero. Et fra quello della republica et il proprio gli diede 20.000 fiorini, et pure non scrisse una lettera, né comparue qua un foglio de suoi.... Onde conchiudo, che è necessario per hauer l' intento, che noi ci prouediamo di qualche forastiero.

In cosa io ui trouo un soggetto suddito della ser. republica Veneta da due anni in qua, huomo già conuto, sacerdote di esquisite talenti et sufficientemente, a mio credere, per il mestiero, che desidera il sig. ambascadore.

Io uolontieri me ne priuerò et lo manderei a Leopoli sotto colore di qualche mio priuato interesse, quando sua eccl. pensa di seuirsene et si inducesse di manteneruelo....

Ч. 8. Відень 7 лютого 1650.

Copia di lettere scritte [da Sagredo] à mons. nontio Torres in Polonia.

Дякує за заходи положені коло сеї справи. Quanto al negotio in sé, io posso dire, che d' altra parte ancora mi uiene confermato, se bene superfluamente, quello V. S. Ill. si compiacce toccare dell' habilità del soggetto proposto, dirò non per oppositione ma per consideratione, che Leopoli non è il luoco del bisogno, et che crederei per securità della persona, che si mandasse, et bene del negotio, douesse ella possedere perfettamente la lingua polacca, quando non quella, che si praticasse fra i Cosacchi.

Qua haueuo già incaminata con la participatione di mons. Melzi qualche diligenza, della quale non posso di meno di attender

l' essito. Prego però V. S. Ill. compiacersi, che io differisco uno o due settimane, quanto porterà il negotio a scriuer con maggiore particolarità a V. S. Ill....

Ч. 9. Варшава 19 лютого 1650.

Copia di lettere di mons. nontio Torres.

Відповідь на лист Саґреда з 7 лютого. Годить ся заждати в сею справою 1—2 тиждні, як Саґредо хоче. E ben vero, che Leopoli non é il luogo per il nostro bisogno; io ben si lo inuierò a Leopoli sotto qualche pretesto di mio priuato interesse, o pure di questa nuntiatura, perchè essendo cognita la persona in questa corte, non si penetrasse facilmente il fine di questa missione. Di colà poi si spingerebbe a poco, doue il buon seruitio della ser-ma rep. lo chiamerà. In quanto al rischio, è certo, che ui si espone; egli però è cosi rasegnato nella divina dispositione, che da materia di tenerezza il uederlo cosi ben risoluto.

Che questo non habbia la lingua rutena, come i Cosacchi, suppirà con la latina et con l' italiana, quando possa giungere ad abboccarsi col Chiminielski, loro capo, intese da lui ambedue queste lingue assai perfettamente¹⁾. Et non douendo trattare con altri, che con questo, resta solo che ui si conduca felicemente....

Ч. 10. Відень 12 марта 1650.

Саґредо до сенату.

Intendo dalle lettere dell' EEVV., che quando il soggetto proposto da Torres si disponesse condursi al Chiminielski, tratteriano seco, et nel medesimo tempo mi giungono le risposte del nontio alle mie considerationi, et senza che io gli habbi meno nominato già mai il Chiminielski, mi dice, che il predetto soggetto passerà Leopoli, si condurrà al Chiminielski, con cui non ui sarà difficoltà a trattare, possedendo egli le lingue latina et italiana; dice, che questo come forastiero et meno abhorrito dai Cosacchi, non solo delli Greci uniti, ma anche delli latini ecclesiastici (habitanti cioè fra loro), hauerà meno difficoltà, et in fine, che egli arde di desiderio di sacrificar la vita in seruitio di Dio et di VVEE.

Io, acciò non si consumi più in utilmente tempo in aspettare

¹⁾ Зі справовдань Віміна виходить, що Хмельницький не знав італійської мови.

risposte, ho procurato disponer il negotio in maniera, che con la sola delle presenti VVEE. habbino perfettionato l' ordine di questa espeditione et possino commandare la loro volontà.

Ч. 11. Варшава 12 марта 1650.

Copia di lettere di mons. nontio Torres all' ambre. Sagredo.

Io non lascio di drizzarui i miei deboli uffici, et sia certa V. E., che per la parte del sogetto non s' attende, che gl' ordini di Lei, perché io lo mandaró in compagnia d' altri, con pretesti di missionario o d' altro sin in Tartaria¹⁾, al Chiemilnischi et al Nieciai²⁾. Ma se Deo uorrà per sua misericordia, hauer in grado et ascoltar le preghiere de fedeli col dar qualche felicità a questa mossa, io spero di uederui in breue anche il Wallacco et Moldauo, che non hanno mai atteso altro, che congiunture simili, per liberarsi dalla tirannide ottomana; et per tutte quelle regioni potrebbe discorrere la persona, che si espedisce.

Ч. 12. Варшава 19 марта 1650.

Copia di lettere di mons. Torres [до Саґреда].

Одержав лист в 8 марта; особа призначена на посла на Русь і до Татарів готова на кождий наказ. Le mie facultà di nuntio si estendono, sin doue giungono l' armi di questo regno, et lo mandaró come mio dipendente e ministro, sin che sarà fra cattolici e fra i fedeli. Doppo sarà necessario, che egli si muti di habito et che si serua di quello di qualche ordine religioso regolare o pur di secolar Polacco. Intorno alla zifra, non essendoui hora occorrenza di momento. Io lascio, che V. E. stessa gliela dia colle istruzioni di quanto hauerà da operare, douendo dipendere solo dall' autorità di V. E. et da suoi cenni. Egli non aspira ad emolumento nè prouisioni di sorte alcuna, è suddito della Republica, e come buon cattolico sacerdote et vassallo, così desidera di meritare appresso Iddio et appresso il suo principe... In questo viaggio, che se non passasse più oltre, che alli soli confini del regno, sono sopra cinquecento miglia, sarà dunque necessario, che sè gli accomodi un riduano all' uso del paese con quattro cauali,

1) Тоді розійшла ся вість про ворожнечу між Татарами і Турками і була надія прведнати Татарів до ліги против Турків.

2) В тім самім листі згадує нунцій, що Нечай — голова опозиції против Хмельницького.

un cocchiere, un seruitore, e per poter riceuer in sua compagnia qualche religioso o qualche secolare, da potersene fidar. Qui non si trouano osterie per i viaggi, nè alcuna sorte di commodità, onde necessariamente bisogna hauer i caualli proprii e portarsi quello, che ancora bisogna per il vitto...

Ч. 13. Варшава 19 марта 1650.

Copia di lettere del Don Alberto Vimina [до Саґреда].

Жертвує свої услуги амбасадорови і венецькій республіці і подає близькі відомости про себе. Il s. dottor Sanfiore, ch'è mio compare, darebbe molte informazioni di me, se il mio nome non fosse mascherato, hauendomi un errore, al quale i sensituii interessati hanno uoluto dar titolo di colpa, necessitato a rendere più custodita la mia salute colla celatione del nome. Il s. caualiere Foscariini di gloriosa memoria, saputo, ch'io mi ritrouauo in Roma, mentre egli era ambasciadore straordinario, mi fece segretamente auuertito, ch'io mi partissi, perchè sapeua, che mi ueniua insidiata la uita. Di la passai a Napoli, e facendomi la necessità curioso, mi portai in Polonia, doue ho trouato ricouro e protettione presso questo mons., che m'ha sempre trattato con somma humanità. De miei costumi e delle mie habilità penso, che possa da questo prelato esserle stata data qualche notitia; se le desiderasse più piene, le riceuerebbe da mons. Pisani, vescouo di Ceneda, doue i miei fratelli tengono casa....

Ч. 14. Відень 2 цвѣтня 1650.

Саґредо до сенату.

Пересилає листи від нунція Торреса і Альб. Віміна. Comprenderà la pub. prudenza, che se egli [Vimina] opera come scriue, conuiene esser huomo di non ordinaria habilità et capace d' ogni negotio. Mi uiene hora detto, che egli si impiegasse nello scriuere le historie di Polonia. Io ueramente non mi ricordo di lui, se bene egli dichiara hauer memoria di me.

Ч. 15. [Цвѣтень 1650].

Copia di lettere al Chimielinski, credentiali per il Vimina [від Саґреда].

Il nome di V-ra Ecc-za, reso a titolo di un' esquisita prudenza et singolare ualore glorioso fra la Christianita tutta, rimane ancora appresso me in quell' alto grado di estimatione, che cospicuamente

merita. Ho perciò uoluto darmi l' honore di baciare la mano a V. E., pregandola riconoscermi per il suo sentimento, come procurerò per tale comprobarmele con gli attuali seruitii, che la fortuna mi habilitasse poterle rendere.

Et perché ho stimato a tale ufficio poco adeguato il mezzo di una semplice lettera, ho risoluto ualermi dell' espeditione di dno. Alberto Vimina, che espressamente renderà le presenti a V. E., al quale la prego farmi honore di credere, ciò che in mio nome douerà rappresentarle.

Deuo principalmente rallegrarmi con V. E. delle grandi speranze, che la Christianità tutta ha risposto nel ualore di Lei et dell' occasione, che sè le offerisce di immortalare il suo nome, congiungendo alle vittorie et grandezze il merito appresso Dio, mediante quello, che acquisterà con la Christianità tutta et principalissimo con la Ser. Republica di Venetia mia patria, la quale procurerà con l' estimatione et con ogni altra uia comprobare questa uerità a V. E. Con cui non mi estendo di uantaggio, rimettendomi alla uoce del Vimina, che supplirà a tutte le mie commissioni, onde senza più resto col baciare a V. E. cordialmente la mano.

Ч. 16. [Цвѣтень 1650].

Instruttione a Don Alberto Vimina.

Чим швидше має вибрати ся в дорогу до Хмельницького і старати ся, щоби справа, для якої він висланий, не потерпіла проволоки. Про улекшенє йому подорожи та можливі способи забезпеченя поручено подбати вунцєви.

Il suo scopo deue esser, di giunger quanto prima fra i Cosacchi et portassi subito al Chimielinski, per saper in primo luoco, in quale stato si ritrouino queste diuulgate mosse del Tartaro, cosi quanto all' attuale et presente loro effetto, come quando questo non fosse per alcun accidente sino all' hora segnito, quanto alla loro prossima dispositione et speranza, che se ne possa tenere. Deuo dunque figurarmi due cose. L' uno, che ui sia o si possa sperare la mossa del Tartaro con gli aiuti de Cosacchi; l' altro, che ella sia disperata.

Nel 1-o caso V. S. si contenterà, presentate le mie lettere credentiale al Chimielinski, assicurarlo non solo del contento, con che la republica sentirà queste generose resolutioni, ma appresso assicurarlo, che la medesima sia per secondare li suoi valorosi attentati et progressi col tener uiuamente traugiato il nemico per mare et per terra. Non mancherà di quei concetti, che uogliono ad' infiammare

il suo animo alla prosecutione della impresa, rappresentandogli non solo la gloria, che ne risulterà al suo nome, ma quegli accrescimenti di grandezza et potenza, con li quali Dio bened. premierà le sue pie et salutari fatiche. Come poi la occasione portasse et come VS. fosse richiesta, darà speranza, che la republica concorrerà anche con qualche aiuto. Trattendosi però negli universali, aspetterà li susseguenti miei ordini, li quali doueranno fondarsi sopra le notizie di quello anderá succedendo. Osserverà pure, se ui potessero esser concerti di altri precipi, come del Moldauo et Vallacco; in oltre quali fondamenti si facessero sopra il concorso della Polonia, et tretto quello, che la Sua auuedutezza conoscesse utile a sapersi per pontualmente informarmene.

Nel 2-do caso, che fosse disperata cioè la mossa del Tartaro col Cosacco, douerà V. S. doppo pure presentate le stesse mie lettere, che possono seruire per ambe le occasioni, formare un complimento aggiustato col Chimielski, dicendogli della stima, in che è non solo appresso me, ma appresso la ser. republica, il suo nome. Conoscersi il suo zelo christiano altrettanto, quanto la generosità del suo cuore, che saperebbe applicarsi, se non ad imprese magnanime. Parer, che Dio reserui a lui la piu gloriosa etc... Mentre il formidabile imperatore Ottomano, universale nemico di tutto il corpo della Christianità, hauendo quasi che in uano per il corso di sei anni cimentate le sue forze contro la sola republica di Venezia, sottoposto ad un rè fanciullo, tra li discordia de ministri, i disordini del gouerno, le inimicizie fra le militie etc... pare, che tema la sua percossa dalla sola forte mano di esso Chimielski. Può considerare la sua virtù, che hauendo l' armada della republica assediato strettamente più uolte il canale dei Dardanelli, ma ultimamente per il corso di 22 mesi havendolo tenuto cosi stretto, che non ha hauuto adito di entrare nè di uscire una piccola barca; se mentre tanto farà di nouo, scorresse una poderosa armata de Cosacchi l' Eussino portandosi... in uista di Constantino-poli stesso, quando altro non si facesse, che impedire la condotta de uiueri a quella uasta città, nella quale nè ui sono, nè possono intradursi munizioni capaci a nutrire quel numeroso popolo per settimane, qual tumulto non si conciterebbe. Quali conseguenze, afflitto cosi il capo, non ridonderebbero alle membra dell' imperio. Sarebbe questo un tagliare l' arbore alle radici, per coglierne frutti, quali nessun altro secolo hauerebbe prodotto....

Passera poi V. S. ad assicurarlo, quando si disponesse a questo, che la Republica seconderà certo le sue imprese col stringer et tener uiuamente traugiato il nemico per mare et per terra. Anzi per sua

informazione et per ualersene nelle occasioni di pronta mossa da quella parte, sappi, che già i vascelli della Republica staranno asse-diando il canale de Dardanelli et questo mese ui si douerà portare una forte squadra di galere; onde resterà serrato et intieramente pre-cluso quell' adito, facilitando gli effecti et il bene alle operationi, che si facessero dalla altra parte.

Osseruerà poi molto attentamente, come siano riceuti dal Chimielinski questi concetti et studierà come principal fine di tutto il suo negociato, per ben penetrare, quello possa la republica promettersi dell' animo di lui et delle sue risoluzioni, applicando in ciò tutta l' industria et l' opera, douendosi con lo scandaglio d' esse deliberare, quello occorrerà in cosi graue materia. Subodererà, quali aiuti et contributioni di denaro potrebbe pretender dalla republica? Appresso con quali forze dissegnasse di muouersi? A qual tempo? Et qual fondamento si potrà fare nella continuatione d' esse? Ancora procurerà ben osseruare, in quale stato di quiete siano i Cosacchi tra loro; se li villani esclusi dal rolo de Chimielinski et perciò ribellatisi, si siano riddotti sotto la sua ubbidienza; et in fine anderà lei perscrutando li fondamenti delle speranze et li dubbii del ritardo di questo attentato, per informarmi di tutto per regola degli ordini, che douerò continuare a V. S. Vederà ancora, in qual modo si potesse far capitare il denaro, con che la republica assentisse aiutar la mossa del Chimielinski et penserà non solo alla sicurezza del ricapito, ma ancora alla cautella o dissimulatione d' esso.

Se trouasse allestita alcuna mossa de Cosacchi, douerà nella maniera medesima et con le forme et eshibitioni perscritte per procurarla, fomentarla et incalorirla, acciò segua più uigorosa et più pronta, che si possa per quel frutto, che se ne potesse presentamente conseguire.

Сю інструкцію може Віміна лиш шифровану носити в собою і старати ся як найчастійше прислати вістп. До листу до Хмельницького най додасть відповідні титули.

Ч. 17. Варшава 16 цвітня 1650.

Copia di lettere del mons. Torres [до Саґреда].

Дякує за лист; другий лист передав Віміні. Intorno al suo uia-ggio, egli è dispostissimo a farlo, ancorche non sia senza qualche rischio della uita istessa, poiche d' esser rubbato e sualigiato io non m' assicuro, che non segna subito, che hauerà lasciato i Latini, et che sia entrato fra Greci auuezzi a mille rapire et sceleratezze. Io,

come dissi, lo mandarò con mie commissioni, qualche da un luogo possa prender lingua dell' altro, et in questa maniera andarsi auanzando, e quando uedesse un pericolo manifesto, io lo consiglio a non esporuisci, per poter tirar auanti le commissioni di V. E. e della causa che porta, che è di Dio, ma spedisca uno al Chimilnieschi, notificandogli la sua conditione, e che gli permetta, di poter giungere auanti di lui con sicurezza. Essendomi accorso, che il ré non dissentisse, ma che più tosto è per riceuerne gusto, io ne parlerò con S. M-tà formalmente et spero, che mi aiuterà negli indrizzi più sicuri, che saranno possibili, e la sua notitia et autorità potrà cooperar. ...issimo¹⁾ al nostro intento. La secretezza è molto necessaria...

Ч. 18. Варшава 23 цвітня 1650.

Copia di lettera del nontio Torres [до Саґрева].

Говорив з королем про намір висилки венецького посла до Хмельницького. Il ré mi disse, che approuaua le risoluzioni di V. E. e mie, che ne haueua gusto grande, che non mi daua lettere, per non iscoprirsi, ma che si auertisse, di non inuiar colà il Vimina con abiti clericali, ma da secolare per l' odio naturale, che quei scismatici portano a persone religiose, e massime a quegli del rito latino, o che habbiano con loro qualche unione. Che si procurasse, di mandare al Chiemilniski qualche regalo (perchè in queste parti non s' opera, che con interesse e per lo più sono soggetti uenali). Io non deuo trascurare i ricordi dati da S. M-tà, onde in ordine al uestir del Vimina, anderà da secolare e dell' altro gli ho detto, che per hora faccia le scuse per 'l publico, dica il uero, oue si trouaua e donde uiene spedito con incertezza dell' arriuo a S. Ill., ma che l' assicuri non solo del gradimento ma dell' corrispondenza ancora della Ser. Republica.

Ч. 19. Варшава 29 цвітня 1650.

Copia di lettere di don Alberto Vimina [до Саґреда].

Giouedi passato mons. nontio si portò al gr. cancelliere, per dargli parte della mia missione ai Cosacchi, hauendo stimato necessario questo ufficio, per non incontrare nella mala sodisfattione di S. E., onde seguisse, che uedendosi trascurato, s' opponesse con l' autorità sua alla buona riuscita, che si desidera. Il motiuo, dal quale mons. si è lasciato eccitare a questa ruelatione, sta fondato sul sup-

¹⁾ Текст ушкоджений.

posito, che essendo noto al rè questo negotio, non douerà credersi celato al gran cancelliere... Mostrò Sua Ecc., di uedere uolontieri mons. et si dichiaró, di sentire piacere della resolutione presa dalla scr. republica, lodando il consiglio. Відтак розводить ся над положенем справ в Польщі і доказує, що так канцлер як король нераді із його посольства до Хмельницького та що їхні прихильні заяви не щирі.

Ч. 20. Відень 2 мая 1650.

Саґредо до сенату.

Già il Vimina ha principiato a corrisponderi in ziffra meco. Non intendendo io repplicarsi da mons. nontio all' assignamente fatto di cento fiorini il mese, stimo si sarà trouato aggiustato, et il Vimina hauerà a questo hora intrapreso il viaggio, al quale piaccia a Dio bened. assistere. Et deuo qua aggiungere, che lo Smit¹⁾ in un lungo discorso di più di un hora mi persuadesse, ad applicare a questo mouimento de Cosacchi, come quello, che egli consideraua nella congiuntura infelice d' hora, l' unico salutare rimedio ai mali presenti.

Ч. 21. Варшава 7 мая 1650.

Copia di lettere di don Alberto Vimina [до Саґреда].

Перед кількома днями закликав його вел. канцлер, заявив своє бажанє, щоб Турків заатаковано з сього боку і подав йому деякі ради. Disse e hauerebbe stimato a proposito, ch'io mi fingessi mercante Genouese, il quale capitasse in Russia per informarsi del traffico delle ceneri e legname, con che si sono gl' Olandesi auuanzati a grandissimi proffetti. Quest' essere il più sicuro mezo, d' incaminarmi e trattenermi, e più gradito dalla plebe et dai nobili. Passo dopoi a dirmi, che mi uolea accompagnare con lettere al palatino e metropolita di Chiouia schismatici, colla protettione dei quali sarei passato con minor pericolo alle stationi del Chmielniski. Розговорив ся потім про свої пляни ліги против Турків і вгадав, що коли йому позволить здоровлє, поїде до Італії, щоби там—підперти сю справу. Ratificò poi d' hauer mandato al Chmielniski per intendere, sè possa inuiare qualche parte di quelle turbe seditiose e mal contente nel Mar Negro, e ch' aspettaua di momento il messo. Esser però il suo pensiero di far al presente questa proua, ma di procurare in auenire anche la mossa per terra. Віміна подякував за се, лише висловив побоюваннє, щоб тим шля-

¹⁾ Член воєнної ради (Hofkriegsrat), головний референт до турецьких справ у Відні.

хотним намірам не перешкодили Москалі, котрі, як бачить ся, стремлять до війни з Польщею. Канцлер замітив, що він сього не боїть ся, бо Москва не зачіпить Польщі звязаної з козаками і Татарами... *Ma io replicai, come S. M-tà potrà mostrarsi inclinato ad incitar i Cosacchi contra il Turco, hauendo dichiarati amb-ri alla Porta per la confermatione della pace. Rispose, ch'era uero, e che s'era passato a questa risoluzione in riguardo al decreto formato dalla dieta sopra questo particolare. Tutta uolta essersi sospesa la missiore e potersi dal rè produrre in lungo a suo piacere senza essequirla. Закінчив новими висказами бажаня, зробити прислугу Венеції. Ma io non so ciò, che potro fare et quanto mi posso promettere dei fauori di S. E.... Risoluo pertanto di partirmi questa medesima mattina, poi c' hauerò riceuute le lettere dal s. gran-cancelliere. La mia prima mossa sarà verso Lublino, dove penso di prender lingua... (Шифрованим письмом): Il s. gr. cancelliere mi ha trattato colla cortesia... e perciò mons. ill. nuntio non dispera il fauore di lui. Potrebbe essere, che ciò fosse uero, ben che io sappi, che il gr. cancell. non è scarso di parole, tutto che dispensiero manco prodigo di fatti. Crederei però, che dicesse da uero, quando non si fosse incontrato nelle congiunture presenti dei Mosco-uiti, perchè non é dubbio, che uolendo i Cosacchi la quiete del regno, é necessario, smaltire la moltitudine di quei rustici, che sono auezzi à toglierla.*

Ч. 22. Варшава 7 мая 1650.

Нунций до Саґреда доносить про вїзд Вімини.

Ч. 23. Відень 18 червня 1650.

Саґредо до сенату.

Ho lettere del Vimina de 16 Maggio da Leopoli, oue era giunto sicure et commodamente coi fauori procuratigli da mons. nontio. Partiu il giorno seguente per Constantinoua et hauerrebbe prosegnito il niaggio con tutta la celerità possibile.

Ч. 24. Паволоч 29 мая 1650.

Copia di lettera del Vimina [до Саґреда].

Son giunto saluo a Paulocia, 23 leghe da Constantinoua, paese, dou' ha principio il popolato de Cosacchi. Qui m'è stato mestiero di smascherarmi, altrimenti mi sarebbe stato impossibile di passar auanti. Son stato ben reduto et l' agente, che tiene qui il s. general Chiemilnisch, m'ha voluto seco a pranso, m'ha fauorito biada per li

cavalli e dice, di volermi dar una guida, Il vice-starosta della città, gentilissimo cavaliere Polacco, sig. Stanislao Janniski, s'è pure affatticato di farmi cortesia et s'è esibito di inuiarmi sicure queste lettere. È gentilhuomo cattolico d' età prouetta e c' ha di questi consumati venti anni nella dura seruitù delle galere di Chio. Egli subito suppose, che io fossi inuiato al sig. general de Cosacchi, per prouocarlo à muoversi contro il Turco, onde comincio a far voti, perchè segui l' effetto. Lo stesso credete il mio hospite et disse, di desiderar quest' occasione.....

Dimandai al sig. agente, doue si trouasse il sig. general, et mi rispose, che si portaua all' armata martedì uenturo oltre il Boristene, tre giornate lontane da Ceerin, facendo il conto, che mi restassero ancora 43 leghe, per compir questo viaggio. Altre nuoue non seppe darmi et disse, di sperar per la pace, quando i Polacchi non uogliono la guerra.....

In questo paese si uedono le genti tutte grasse et rubiconde, et li terreni colti. Et per dir qualche cosa et far paragone delle miserie di Volinia et delle douitie di queste contrate, un essemplio insinuerà facile all' E. V. la notitia: Nel partirmi da Costantinoua, uiddi due poueri sfortunati; uno che haueua un quarto di cauallo sopra le spalle, l' altro, che hauea la pele attorno d' un altro; proua di due furti, de quali aspettauano in quella maniera d' esser puniti. Castiga, con che si pensaua d' atterire la turba degli affamati villani et di toglier loro l' ardire di frequentar questo rapine. All' opposto, comperassimo hieri sera sei oua per un caranteno et un mezzo agnello da dietro grosso (io il giudicai di 10 libre di peso) per cinque carantani.....

Ч. 25. Чигирин 13 [3] червня 1650.

Копія листу Хмельницького до Саґреда.

Illustrissime ac Magnifice Domine Legate mihi plurimum Amice observandissime!

Litteras a Perillustri Magnificentia Vestra per Magnificum D. Albertum Vimina nobis allatas quam gratissime suscepimus, animadvertimusque ex ys Perillustrem Magnificentiam Vestram multum nobis exercituique nostro a Serenissima Republica Veneta apprecare amoris; nec non minus ex narratis Magnifici D. Alberti intelleximus manifestam gratiam et futuram benevolentiam exoptare eandem Republicam Venetam. Quam etsi non perversam cernimus, et eandem corde amplectimur, tamen moderno temporis spatio haec obsequia nullo modo exhibere Serenissimae Reipublicae possumus, eapropter, quod pia

memoriae Invictissimus et Serenissimus Wladislaus Quartus Rex Poloniae id constituit et habere voluit, ut tota manus militum contra Turcos uiritim consurgat, et nostro exercitui Zaporoviensi pro expeditione eiusdem belli, pro classibusque marinis pecunias dedit, quas paratas hucusque super ripam Boristhenis habemus. Solum in causa sunt Magnates Reipublicae et quidam Consiliary, quod bellum Serenissimo ac Inuictissimo Poloniarum Regi Wladislao cum Turcis inire non admiserunt et nobis, Serenissimae Reipublicae Venetae auxiliatricem manum dare volentibus, prohibuerunt. Quapropter ne hoc lateat Perillustrem Magnificentiam suam volumus, quod summam gratiam comperimus Magnifici Chan Scitharum fratris nostri, qui in omni occasione praestare auxilium nobis non denegauerat. Itaque et Perillustrissima Magnificentia Vestra suadeat Serenissimae Reipublicae Venetae, ut mittere velit Tabellarios ad Illustrissimum Chan, quin si ipse praestare opem Serenissimae Reipublicae Venetae consenserit, neque nos cum scitu et adminiculo Serenissimi ac Inuictissimi Regis Poloniae, D-ni nostri clementissimi, auxilium dare Serenissimae Reipublicae Venetae recusabimus. Hoc tamen quam maxime nobis exoptamus, ut Deus ter optimus maximus summa benignitate sua congreget universos Christianos Principes in cumulum amicitiae unum, ut concatenati uinculis amicitiae manentes, hostilitati omnium resistere possemus, de nobis autem nostroque benevolo erga Serenissimam Republicam Venetam studeat et velit bene mereri. Plura oretenus Legato Perillustrissimae Magnificentiae Vestrae oretenus uerbis explere ac significare concessimus, itaque obsequia nostra humillima in gratiam Perillustris Magnificentiae Vestrae reddimus.

Datum in Czyhryn, Juny 3 die, anno 1650.

Perillustris Magnificentiae Vestrae amicus ad obsequia: Bohdan Chmielnicky, Hetman woyska Jego Kr. Msci. Zaporowskiego ręką swą.

Адреса: Perillustri ac Magnifico Domino et Domino Nicolao Sagredo Equiti, Oratori Venetiae ad Caesarem, amico nobis plurimum observandissimo ad reddendum patet.

Ч. 26. Відень 18 червня 1650.

Саґредо до сенату.

... Poi aggiunse l' ambasciadore [di Spagna]: „Le ho a dare una cattiva noua. Il rè di Polonia ha penetrato, che Lei [Sagredo] unitamente col nontio hanno espedito un soggetto al Chiminielski, senza comunicar seco et ne è sensitissimo. Il Visconti¹⁾ quaabbia al mag-

¹⁾ Польський посол у Відні.

gior segno; mi ha conferite lettere del Doni¹⁾ in questo proposito et comprendo, che il rè ne sta piccato. Io lo conosco et mi imagino, che questo non potrà far buon effetto, onde uorrei, che V. E. pensasse a mitigarlo. Io ho procurato col Visconti di raddolcire et ho detto hauer io la colpa di questo, perche persuasi V. E., uedendo suanità la speranza che la Polonia attaccasse il Turco, di intavolar qualche corrispondenze col Chiminielski. Che è uero, che non sapeuo quello fosse seguito, ma che tutto si opera col fine del servitio di Dio et del Christianesimo, et che succederebbe col principale della Polonia, onde non ha questa, nè il rè, a dolersene. Tanto disse l' ambascadore..

Per quello riguarda al Doni, io non posso se non supponer le querele del rè artificiose, uolendo occultare il secreto della confidenza, che ha hauuto seco il nontio.

Ч. 27. Львів 28 червня 1650.

Copia di lettera del Vimina [до Саґреда].

Бог улєкшив йому дорогу до Хмельницького і позволив швидко вернути ся. Як його там прийняли, коротко опише. Non si puo credere, con quanto gusto habbiano i Cosacchi sentito il nome Venetiano, quanto si siano consolati dei progressi felici dell' armi Venete, ch' erano pero passati a qualche loro notitia. Entrato nel paese de Cosacchi 30 leghe lontano da Czyhryn, doue risiede il sig. generale, fui subito accarezzato, e sei leghe piu sotto mi riceuettero in compagnia loro gli ambasciatori Cosacchi, ch' erano stati in Varsauia, facendomi commodare d' alloggio, caualcature e vitto ancora. Fu colà mistiere d' iscoprirmi, perchè non puo persona alcuna entrar in quei confini, che non manifesti prima il negotio, che ue la conduce. Et il manco male, che riporti quell' ardito, che tenta uiaggio tal', è il ritroceder infruttuosamente, non seruendo ne pure i passaporti regy, quando si ricusi di manifestare gli affari, che s' hanno da trattare, com' io ho ueduto l' essemplio e l' arresto di persona tale. Per la uia fui sempre ben ueduto ed accompagnato con augury, che 'l sig. general accossentisse la libertà, di scorrere il Mar Nagro e suffragare la ser. republica. A Smiala, cittadella solamente lontana otto leghe da Czyhryn, fui per patire qualche sinistro incontro, negandomisi l' alloggio, tuttoche si fraponessero gli ambasciatori; onde cacciato dalla città, hebbi forza di pernottare alla foresta, poco doppo seguitato dagli ambasciatori, che non mi uolsero lasciar solo quella notte. Non è pero la temerità

1) Секретар польського короля.

degli autori di quel tumulto restata assente dal castigo; percioche fu subito dal s. generale fatto prender' il prencipal' et altri due conosciuti piu insolenti, condannando il primo a seruire co' ferri a piedi sei mesi. Portando terreno, per la costruzione d' una diga et ad esser doppo appiccato i secondi, a seruir pur sei mesi nell' opere medesime manuali co' ferri a piedi, et ad esser bastonati, tolti loro i caualli e tutte le robbe loro, e riducendoli a mendicità. La sera, ch'io giunsi in Czyhryn, venerdi il terzo giorno di Giugno, m' incontrai nell' assenza del s. generale, onde notificai solo al console della città il mio arriuo. Ma poco doppo sopragionto mi peruenne colla uisita d' un suo, inuiandomi anche rinfresco di pane, cervosa e pesce. La mattina poi mando il suo segretario, gentilhuomo Polacco, persona molt' accorta ed il primo nell' autorità presso il s. general, à uedermi. Questo sig. mi disse, che 'l s. generale si consolaua, ch' io fossi arriuato salvo a portarli l' honore della uisita di V. E. e le buone notizie, ch' intendeva dell' armi della ser. republica, alla quale desideraua di scriuere. A questo nuouo ufficio sodisfeci pure co' complimenti dovuti, replicando, che sarei volontieri a render gratie a S. E. di questi fauori, quando sapessi, che la mia uisita non gli portasse noia. Il segretario mi rispose, che all' hora sarebbe il tempo a proposito, ond' io m' inuiiai subito al palazzo. Trovai il s. generale nella sua stanza cogli ambasciatori accennati et alcuni commandanti Cosacchi. Si mosse dal suo luogo, e m' incontrò a meza la stanza, abbracciandomi e facendomi doppo sedere appresso di se. Gli presentai la credentiale di V. E. e con essa un transunto latino della medesima, perche saputo, che 'l generale non haueua cognitione della lingua Italiana, nè persone presso di se, che la possedessero, presi ispediente di trasportarla subito in lingua Latina, onde non riuscisse infruttuosa per mancamento della credentiale Latina la mia missione, mandando a V. E. la copia ingionta, perche ueda, ch' io in tutto mi son' aggiustato all' Italiana. Dissi poi, che V. E. praticando il costume solito di scriuer in Polonia in lingua nostra Italiana, m' hauea spedito colle credentiali nel medesimo idioma, ma che considerato dopoi la distanza cosi remota dalla corte, e percio sospettando ancor il difetto de' possessori della lingua Italiana, mi haueua dietro inuiato il transunto Latino delle credentiali. Le ragioni non dispiacquero, onde senz' altra replica comincio a farmi brindesi d' aquavita, che corse molte volte attorno, ne mai si depose, sinche uenne l' hora del pranso. Ed intanto mi domandò alcune curiosità delle cose d' Alemagna e qualche particolare dei progressi dell' armi Venete, finche gli parue di commandar, che mi fosse fatto cenno, perch' io spiegassi a bocca le mie

commissioni. Dissi dunque d' essere stato inuiato da V. E. perch' io gli bacciarsi le mani e gli significassi la stima, che si fa della persona di lui ed il gusto, che si sente, c' habbi aggiustato la sicurezza propria e de suoi con pace cosi honoreuole e uantaggiosa. Ch' i principi christiani erano entrati in speranza, che fosse per rompersi l' otio presente, del quale suole^a la natione Cosacca mostrarsi insofferente, mouendo l' armi per terra e per mare contro 'l Turco, che staua esposto all' aggressioni da questa parte senza difesa, inuiate le sue forze tutte per fermar' i progressi dell' armi Venete, essaggerando i rinforzi mandati ai Dardanelli. Вказує на се, що сили Турків ослаблені і заняті в ріжних місцях. Ch' era precorso grido, che 'l Tartaro si unisce co' Cosacchi, inuitato dall' opportunità di questa occasione... a far certi acquisti, procurandosi il 1-mo il possesso dell' Imperio Ottomano, che pretende, e se gli deue i 2-i liberando della seruitù il loro proprio patriarca e tanti pueri Christiani. Che per questo la ser. republica di Venetia hauea uoluto, che s' inuiasse persona ad intender la uerità di questi romori, ed assicurar' in tal caso S. E., che sarebbe il Turco cosi stretto dall' armate maritime e terrestri Venete, ch' hauerebbe a forza lasciato libero ai Tartari e Cosacchi l' effettuazione delle loro imprese.

Mi rispose, che ringratiaua V. E. della uisita cortese, e che prim' ancora della mia venuta s'era inteso quanto fossero felici i progressi dell' armi Venete ed i tumulti in Costantinopoli. Che come si rallegraua della felicità di queste 'riuscite, cosi applicerebbe volentieri all' impresa, quand' hauesse assicurato in maniera le cose domestiche, che non gli restasse da temere novi trauagli intestini, non riputandosi ancor sicuro della fede de Polacchi, che si stiman' offesi al uiuo. Esser ben alcuni di miglior senno, che desiderauano la pace, ma trovarsi ancor' huomini inquieti, che non lasciano di frequentar minaccie e di vantarsi di voler uendette, oltre che non sono ancor adempite le condizioni della pace. Sapere, che l' ambasciatore Tartaro era stato in Varsauia e non hauer' ancora penetrato, per quai fini, e se ben gli fratello e collegato, non deuer pero tanto fidarsi della fede di lui, che deua lasciar senza custodia il paese ed esposto alle incursioni di quei barbari. Tuttauia non lascierebbe di proporre alla compagnia di Zaporosa questo negotio, perchè ne fosse tenuto proposito e consulta, supponendo ancora, che la ser. republica di Venetia hauerebbe fomentato l' inclinatione de Cosacchi cogli aiuti necessarii de contanti.

Io replicai, що козаків так багато, що можуть розділити ся, що від Польщі нічого їм бояти ся, бо вона спустошена і не має гроша, що неспокійні духи, котрі грозять війною, не знаходять попертя у короля

ні у розважної шляхти. Soggiunsi poi, ch' io supponeuo, che la ser. republica nostra non hauerebbe disapplicato dal fomentar l' aggressione de Cosacchi sopra 'l Turco con qualch' esborso de contanti, tuttoche obbligata a continuare immenso dispendio di tesori. A queste repliche non mi rispose cos' alcuna, ma mi domandó, s'io haueuo passaporto del rè. Io dissi di no, e di non hauerlo desiderato, per tener piu celata la mia missione, ma che però S. M-tà era informata di questo mio viaggio, e si mostraua contenta. Rispose uerament' esser necessario l' assenso di S. M-tà per l' impresa і почав вихвалювати паміри Володислава, згадав, що на тім соймі був він послом від козаків, що знає добре неохоту Поляків до таких підприємств. Коли би Татари рішили ся йти на Турка і він пішов би. Радив, щоби післати посла до хана і заохотити його до сього. Що Татари в таких відносинах до Турків, як були козаки до Польщі до педавна. Lo pregai all' hor' a dirmi, se quell' aiuto che hauea iuiato de Cosacchi al cham era per tentare l' impresa contro il Turco. Rispose di no, ma per debellar' i Cirkassi, che denegauano al cham la scielta tributaria de ragazzi... Tra questi discorsi, che durarono alcune hore, si framezarono sempre brindesi d' acquavita, finche fu apparecchiata la tavola e portato il pranso, al quale mi volse seco, durandosi anche doppo a bere lungamente fin tanto, che l' hora di spedire due ambasciatori, uno Tartaro, l' altro de Cosacchi Dunensi, lo persuase a licentiarli con due brindesi di vino generoso alla felicità de progressi dell' armi Venetiane. Inteso io dunque, che si trouano questi ministri, mi feci curioso di sapere, che negotio hauessero. Mi fu peerciò detto, che 'l Tartaro era uenuto a ringratiar' a nome del suo sig-re il Chmielnicky della missione, che gli hauea fatta de Cosacchi per l' impresa de' Cirkassi, e quello dei Dunensi, sudditi del Moscovita, a confermar la loro lunga fratellanza con i Cosacchi Zaporoski et a raccomandarsi alla protezione del generale... Пояснює, що то є допєцькі і запорожські козаки. Fui ancor' un' altra volta all' udiienza dal s. generale e si replicarono i medesimi discorsi. Aggiunse solo un quesito, perchè la s. republica Veneta non si affatticaua, di persuader il Valacco, Moldauo e Transiluano, che sono schiaui del Turco, a mouergli guerra ed a mettersi in libertá? Io non seppi, che dire. Passò poi al particolare del cham, e s' affatticó di mostrare, che dalla mossa di lui dipenderebbe certo la caduta dell' Imperio Ottomano, e che perciò bisognava fare studio di disporlo a moversi, dicendo di volerlo anc' accennare nelle sue lettere a V. E., come ha fatto. La causa della qual premura fu poscia da me esaminata, e mi pare d' incontrarla. Vede il Chmielnicky, huomo accortissimo, che non può temer' altre aggressioni, che

di quel barbaro confinante. Percioche sè ben motiua d' hauer sospetti dalla Polonia, sa però, ch' essa non può moversi, mancando d' huomini, denari e concordia. Vorrebbe dunque ueder' il Tartaro impegnato nella guerra Ottomana, della cui cospirazione co' Pollacchi restarebbe assicurato e facilitato a suoi il corso e la vittorie per l' Eussino. Sabato poi fu gli XI (secondo veramente lo stile uecchio de Rutheni li 3-o del med. mese)¹⁾ mi fece andar' a Sabbatocia, citta-della sua fauorita, doue mi riceuette colle solite cortesie. Mi disse all' hora, che volea spedirmi e mi consegnò lettere per V. E. con passaporto fauoritissimo per la partenza e ritorno ancora, nel quale si comanda a tutti li colonnelli, capitani, giudici etc. che mi concedano facile il passaggio, commodandomi di caualli, passe, sale, con quello fa di bisogno, e tre Cosacchi, uno che preceda, due che m' accompagnino. Hebbi qui per ultima conclusione, che speraua, che foss'io presto a riuederlo, intanto che si consultaua co' Zaporoski sopra il negotio e s' iutendera qualche cosa dei pensieri del cham, volendo, che nel mentre assicurassi V. E. della sua piena dispositione, d' intraprender questa gloriosa impresa. Mi fece poi condurre al mio quartiere, inviando poco doppo il suo segretario, che mi presentò a nome del sig. generale una bellissima carabina, la cui canna è tutta con oro ed argento lauorata, come dicono a Venetia alla Zemina, con rota pure peregrina, con figurine di metalli dorato, maniera di lavoro da me per l' addietro non più veduta e col resto degli abbigliamenti corrispondente. Fece anco dar sei taleri ai miei seruitori ed altri sei per me per l' acquauita. Mi mandò appresso galline, corne, pane, acquavita, medone beuanda la più stimuta, che si fa con acqua, mele e fior di lupulo ed una fiasca di vino, capitando poco appresso i trombetti e timbalo, a darmi il buon uaggio.

Anc' io al segretario donai un bellissimo e curioso fucile, accortomi, che lo uaggheggiaua e gli riuscì molto caro. Qui credo hauer compito i particolari più curiosi, onde non uedo, che mi resti, se non di sodisfare V. E. del ragguaglio, in che stato si ritrovi la Russia. Circa la quiete, io dirò in una parola quietissima, *невдоволені селяни не можуть збунтувати ся против Хмельницького. Хвалить гостинність козаків.* Il general dell' artiglieria, il giorno, che precedette la mia partenza, doppo pranso mi condusse quasi a forza, doue si vende il medone, e colá fattone portar coi mastelli di legno su la tavola con

¹⁾ Помилка; ріжниця між обома стилями виносила в XVII віці 10 днів. Лист Хмельницького датований 3-го, проте після нового стилю було се 13-го.

acquauita, uolse, che uenissero suonatori e si ballasse, dispensando di quelle bevande largamente á quanti capitauano trattenendomi anche qualche hora della notte. Ruuida cortesia e molto al genio Italiano molesta, ma però espressiua di grand' amoreuolezza.

Ч. 28. Львів 28 червня 1650.

Copia di lettere del Vimina Nr. 2 [до Сарреда].

До попереднього листу додає деякі замітки. Primamente suppongo esser necessario, che la ser. republica scriua al sig. general Chiminielski, ringratiandolo delle cortesie, con che è stato accolto un servitore di V. E., et dell' inclinatione, che tiene di giouare alla causa comune della Christianità. Dico questo, perchè il secretario mi fece a parte quesito, per qual causa la ser. republica non haueua scritto, ma delegata questa cura a V. E. Io gli risposi, di non saperlo, ma credeuo, che essendo il pensiero di intendere le notizie di queste parti appoggiato alla uigilanza dell' E. V., fossero alla medesima state inuiate commissioni, di procurare la uerità dei rumori sparsi et di introdurse qualche prattica col s. generale...

Що до суми, якої домагали би ся козаки в разі походу на Турків, questo è da me stato molto curiosamente cercato, et spetialmente appresso il s. segretario et gli ambosciatori Cosacchi, che furono in Warsavia, et mi risposero numero infinito. Tutta uolta io lo suppongo molto limitato et ristretto per li sospetti accennati del s. general, se però il cham non si muoue anche egli.

Ma tanto è grande la conseguenza del bene, che potrebbe risultare anche da mossa debole, che io stimeSSI douersi comperare con ogni prezzo.

Et primo, perche può bastare anche una picciola incursione a mettere gran spauento nei popoli assaliti, essendo la fama non mai scarsa nelle relationi, con le quali rappresenta per grandi anche le cose di picciolo momento. Onde resterebbe l' Ottomano obligato ad impiegare molte forze alla difesa di quei siti et la republica solleuata mirabilmente per questa diuersione.

Secondariamente, perchè diuulgandosi questi rumori potrebbero molti mal pazienti della seruitù Ottomana farsi animo, a scuoter il giogo: Moldauo, Vallacco, Transilvano et forse il Moscouita medesimo non trascurerebbe quest' occasione di approfittarsi nella desolatione del suo imperio.

Terzo, perchè inclinando la ser. republica alla pace, potrebbe facilmente incontrarla honesta et uantaggiosa, uedendosi il Turco

obligato a concederla, attaccato da questa parte et sospetto di incontri peggiori. Але коли Венеція хоче далі вести зносини з Хмельницьким, мусить післати йому і секретареві дарунки; також не можна поминути і інших начальників. Віміна жертвує свої услуги, коли би республіка хотіла його ще раз післати і жадає на кошта виправи 1000 угор. вл. Оправдує ся, чому прийняв лист Хмельницького до Саграда, хоча там не було виписано належного титулу.

Ч. 29. Львів 28 червня 1650.

Estratto di ziffra del Vimina [до Саграда].

Nel ritorno ho passato per una cittadella, oue habita un ambasciatore il più vecchio degli accennati et mi dimandò, come io ero stato spedito. Glielo dissi; et egli mi soggiunse, che il Chiminielski uolse tenere una consulta¹ de suoi confidenti in Pabolocia sopra il negotio Veneto, et che tutti concorsero, che si douesse inuiare numero prescritto di barche et di huomini nel' Eussino, ma che il Chiminielski non haueua uoluto però risolversi, prima di assicurarsi del chan de Tartari, speraua non dimeno, che al mio ritorno si douesse concluder qualche cosa. Io dissi, che bisognerebbe anche col rè concluder la mossa, perche il Chiminielski motiua nelle lettere á V. S. di desiderare il beneplacito regio. L' ambasciatore fece bocca da ridere et disse: „Il rè dará licenza, se non, la dimanderemo al presidio di Codac“. — Codac è quella fortezza, che fu fabricata da Polacchi sul Boristene per frenare le incursioni de Cosacchi, la quale fortezza hora essi tengono presidiata. — Et mi sono accorto, che il rè et gr. cancelliere non sono in quella stima, che io credeuo et non sono molto amati. Il cancelliere, da che consigliò, che il Chiminielski fosse proclamato ribello, quando erano a Sbarasch, publicando sostituito nella carica di generale de Cosacchi Semen Zabuschi, nemico del Chiminielski¹), et per esser stato autore di sei lettere, che furono inuiate ai Cosacchi per conportarli a scacciare il Chiminielski et riceuere il Zabuschi, et doppo la pace, perche il cancelliere habbi procurato, che il Zabuschi sia honorato col carattere di nobiltá Polacca, come è succeduto, prestando il rè a tutte queste cose l' assenso et l' autorità.

Che il Chiminielski sia di poco buon animo uerso il rè, mi pare hauer due grandi argomenti. Il Chiminielski fece a tauola un brindisi alla moglie con uoce sommessa, che i più lontani non sentissero, di

¹) Cf. L. Kubala, Jerzy Ossoliński, II, 300.

me non si guardando, che credeua non intendessi la lingua. „Alla salute“, disse, „di gran rè“: nudità di parole, che suonano disprezzo. La moglie uoltò la testa facendo un ceffo, et egli sorrise et beuette. Ma più grande quest' altro. Fu portato al Chiminielski un editto regio, in cui si prescriueuano sotto certe pene i titoli da darsi al Moscouita. Spiegato il foglio et intesane la materia, si sdegnò et disse: „Dunque il rè ha paura del Moscouita? Su uia riponete quel foglio, non lo uoglio sentire; non è scritto ai Cosacchi, che uogliono la libertá“; et così nè riceuette la carta, nè uolse, che si publicasse.

Del gran cancelliere tutti li miei sospetti, che accennai a V. E., mi parono giustificati et artificiosi li consigli di lui, perché mai é stato uero il tumulto de villani, né il Chiminielski si é mai mosso, onde mi uollesse far allongare la stradda et farmi passar per le mani del palatino di Chiouia et metropolita, nemici li maggiori, che habbia la religione latina.
